

ESTETICKÁ NORMA – zpracování slovníkového hesla

Student: Stanislava Pirnusová

Estetická norma – pravidlo (hlavní zásada, předpis, měřítko, vzor), regulující estetický postoj vnímatele k věcem. Jan Mukařovský definoval estetickou normu (dále jen e.n.) jako regulující estetický princip, tedy nikoli pouze jako kodifikovaný systém pravidel. E.n. odpoutává estetično od individuálních věcí a od individuálního subjektu a „činí je záležitostí obecného vztahu mezi člověkem a světem věcí (Mukařovský, Kapitoly z české poetiky I. Praha 1948, s. 41)“. E.n. nelze trvale ustanovit. Její proměnlivost vyplývá z vnímání e.n. jako sociálně podmíněného jevu.

Problém estetické normy poprvé tematizoval Jan Mukařovský ve studii *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty* (1936) a v přednášce *Estetická norma*, proslovené na 9. mezinárodním filozofickém kongresu v Paříži (publikováno 1937). V prvně jmenované rovněž nalezneme nejsystematičtější výklad vztahu estetické normy k estetické funkci a hodnotě. Tato studie pochází z období, ve kterém Mukařovský zaměřil svůj zájem o sociální zakotvení tří základních a vzájemně spjatých aspektů estetična.

Po dlouhou dobu se jevil jako jediný možný úkol estetiky zkoumání všeobecně závazných podmínek krásy. Jejich platnost byla odvozována z předpokladů *metafyzických*, či *antropologických*; v tomto druhém případě byly estetická hodnota a e.n. jako její měřítko pojímány jako fakty pro člověka konstitutivní, tj. vyplývající z jeho přirozenosti. V tzv. estetice *experimentální* a v jiných odvětvích či směrech moderní estetiky se projevila nedůvěra k neomezené závaznosti norem: ve většině směrů se uplatnila buď krajní skepse k jejich existenci a platnosti, nebo aspoň snaha omezit tuto platnost. O skutečné normě lze mluvit teprve tenkrát, jde-li o cíle obecně uznávané, vzhledem ke kterým se hodnota pocít'uje jako existující nezávisle na vůli individua a na jeho subjektivním rozhodování, jinými slovy, jako fakt tzv. *kolektivního vědomí*; sem náleží mimo jiné i hodnota estetická, udávající míru *estetické libosti*. „Individuum může s normou nesouhlasit, ba snažit se o její proměnu, ale nemá možnost popřít její existenci a kolektivní závaznost ve chvíli, kdy hodnotí, třeba i v rozporu s normou.“ „Přestože norma směřuje k závaznosti bezvýjimečné, nemůže nikdy dosáhnout platnosti přírodního zákona – jinak by se stala jím a přestala by být normou“. E.n. nejsou ztotožňovány s tzv. *ideálními normami*; jejich naprosté uskutečnění nelze pokládat za ideál umělecké dokonalosti. „*Antropologicky motivované postuláty [...] bývají nejen velmi často v umění porušovány, ale jejich dokonalé uskutečnění znemožňuje vznik estetické libosti: absolutně pravidelný rytmus běžících strojů uspává, dokonalá symetrie rovnoramenného trojúhelníku je esteticky lhostejná.* Antropologické postuláty tady nejsou ideálními normami, ale to jim nikterak nebrání plnit důležitý a nutný úkol základní motivace konkrétních estetických norem. Je-li tedy třeba se zcela zřítí předpokladu absolutních estetických norem, není nikterak nutné zavrhnout i sám pojem normy pro oblast umění a utonout tak v bezvýhodném relativismu (JM, Estetická norma)“.

V uměleckém díle se uplatňují normy různého druhu. Historie umění má ráz opakované revolty proti normám. Přesto se v jednotlivých dílech e.n. ustalují a působí. Působení e.n. napomáhá rovněž k definování žánr a útvarů spjatých s tradicí. V umění se vyskytovala období, jež kladla důraz na bezvýhradnou platnost normy. „*Například básnictví*

*francouzského klasicismu nebo básnictví symbolistické. [...] „Za doklad směřování estetické normy k naprosté závaznosti“ je možno uvést „vzájemnou nesnášenlivost konkurujících estetických norem, projevující se často tím, že estetická norma je polemicky zaměřována s jinou, autoritativnější, např. s normou mravní – odpůrce je cejchován jako podvodník – nebo intelektuální – odpůrce je prohlašován za nevědomce nebo hlupáka. [...] Platí [...] antinomie neomezené závaznosti a její negace, neustálé proměnlivosti, i pro normu estetickou, třebaže zdánlivě negace převažuje. Také zde, jako všude jinde, je kladný člen základem, z kterého je třeba vycházet při rozboru specifického rázu estetické normy (Jan Mukařovský, *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty*)“.*

E.n. má dialektický charakter. Na jedné straně si činí nárok na závaznou platnost, na straně druhé dochází při její realizaci k opakovanému porušování a překračování. Základní tendence e.n. tedy směřuje k stálosti, k pravidlu, ke kodifikaci, přesto nemohou e.n. nikdy dosáhnout plné závaznosti, neboť pak by se staly zákonem a vývoj umění by ustal. E.n. tedy působí spíše jako orientační instrukce. V pojetí e.n. se projevuje napětí mezi tradicí, jako nutným předpokladem dorozumění a uchování dosažené kultury, a inovací, jako možností dalšího rozvíjení, jako nutné vývojové porušování této stability, jejího překračování a nahrazování novými, obsažnějšími strukturami.

E.n. navíc nevystupují v oblasti umění izolovaně, nýbrž v určitých ucelených systémech, jež se vzájemně ovlivňují, soupeří spolu a v konečném důsledku vytvářejí vyšší jednoty uměleckých stylů, směrů a žánrů.

Mezi e.n. a jinými normami nejsou „neprodyšné stěny. „Pro jejich vzájemnou blízkost je např. charakteristické, že norma *estetická může přejít v normu jinou* a naopak. *Tak norma mravní, realizovaná v románovém díle protikladem reka dobrého a zlého, mění se – jako součást básnické struktury – v normu estetickou a přechází časem v úplné klišé, které už vůbec nesouvisí s živou hodnotou mravní a může být pojato i komicky. Ve funkční architektuře dnešní, odmítající jakékoli estetické normování, stávají se, třeba proti vůli samého architekta, normy praktické (např. hygienické atd.), jakmile vstupují do díla, zároveň normami estetickými.* Lze uvést i případy opačné, norem estetických přecházejících v mimoestetické.“ *Například jistý nebyvalý jazykový jev, který vznikl v básnickém díle z důvodů estetických, může přejít do jazyka nebásnického, sdělovacího, jak se stalo v případě některých slovosledných deformací Mallarméových. J. Cocteau: „Stéphane Mallarmé má nyní vliv na sloh denního tisku, aniž to novináři tuší.“ (Mukařovský, *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty*)*

V prostředí, které v současné době určuje kulturní vývoj, „nabývá estetická norma velmi snadno nadvlády nad ostatními, *srv. vlny lartpouurlartismu v umění, které se, počínaje minulým stoletím, naléhavě vracely v uměleckých směrech nejrůznějších. [...] Jde ovšem o pouhé směřování k nadvládě estetické funkce, nikoli o nadvládu skutečnou a trvalou, občas se naopak zvedá proti převažování estetické funkce odpor, který však právě svou intenzitou dosvědčuje sílu tendence, proti které se vzpírá“.* (JM, *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty*)“.

Pojetí normy má u Mukařovského jednoznačné sociální konotace: „Každá společenská vrstva, ale i mnohá prostředí (např. venkov – město) mají svůj vlastní estetický kánon, který je jedním z jejich nejcharakterističtějších znaků. *Přechází-li např. z nižší vrstvy do vyšší, snaží se zpravidla především získat aspoň vnější příznaky vkusu oné vrstvy, do které chce být*

přeraden (změna odívání, bydlení, společenského chování atd. po stránce estetické) (JM, Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty)“. Hierarchie estetických kánonů je v přímém vztahu k hierarchii společenských vrstev: „... norma *nejmladší*, zaujímající *vrchol*, zdá se odpovídat vrstvě společensky *nejvyšší* a rovněž další odstupňování obou hierarchií zdá se být společné, takže by vrstvám postupně nižším odpovídaly kánony čím dál starší (JM, Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty)“.

E.n. ovšem nejsou od sebe sociálně neprodyšně odděleny: „[...] každý člen kolektiva je schopen pasivně rozumět několika z nich, popřípadě, jde-li o uměleckého tvůrce, i aktivně několika kánonů užívat. [...] Zde je pro umělce veliká možnost nechat v díle navzájem se křížit několikery kánon norem (JM, Problémy estetické normy)“. „Stárnouce a ustrnující, klesají zpravidla estetické normy i na žebříčku společenské hierarchie. Tento pochod je ovšem složitý, neboť žádná ze společenských vrstev není [...] prostředí samo v sobě homogenní, a proto lze v jedné vrstvě zpravidla zjistit několik estetických kánonů. [...] Avšak tímto klesáním se norma nezhodnocuje skutečně a nenapravitelně, neboť nejde zpravidla o pouhé pasivní přejímání kánonu vrstvou nižší, nýbrž o jisté jeho aktivní přetvoření k estetické tradici daného prostředí a k celkovému souboru všech druhů norem pro toto prostředí platných. Přihází se také často, že kánon, pokleslý již na nejspodnější periferii, je pojednou *vyzdvižen* do samého ohniska estetického dění a stává se – ve změněném aspektu ovšem – opět normou mladou a aktuální (JM, Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty)“.

E.n. má časovou proměnlivost společnou s jinými druhy norem. Každá norma se mění již tím, že je stále znovu aplikována a musí se přizpůsobovat novým úkolům, které z praxe vycházejí: „I když si dnes uvědomujeme, že nelze všechny historické i soudobé obměny estetické normy shrnout v jedinou formuli, která by měla platnost absolutní a byla něco víc než pouhé formální schéma, přesto [...] logicky nutno předpokládat [...] *ve vší této proměnlivosti něco pevného*. Jinak bychom nemohli mluvit o vývoji estetické normy; proměny by byly pouhým chaosem bez řádu.“ Nejde o to „najít neproměnnou estetickou normu“, ale odhalit stabilní „zdroj estetických norem. Vyjděme z faktu, že zdrojem estetických norem – jako všech ostatních – je v poslední instanci poměr člověka k světu. A člověk, přeže všechnu svou proměnlivost dobovou a sociální, je *antropologická konstanta*, svým fyzickým a zčásti i duševním ustrojením. [...] Existují nějaké principy, estetickým normám příbuzné, které by tvořily neproměnnou jejich základnu? Existují; *takovým principem je například rytmus, daný už fyziologickými pochody v lidském těle; jiná taková antropologická konstanta je symetrie, daná výstavbou lidského těla a praktickými důsledky, které z ní plynou pro fyzické i duševní chování člověka* (JM, Problémy estetické normy)“.

Literatura:

Květoslav Chvatík: Strukturální estetika, Praha: Host, 2001.

Jan Mukařovský: Estetická funkce, norma, hodnota jako sociální fakty (1936), in: *Studie* [1], Brno: Host, 2000, s. 81 – 148.

Jan Mukařovský: Estetická norma (1937), in: *Studie* [1], Brno: Host, 2000, 149-156.

Petr. V. Zima: Literární estetika, Olomouc: Votobia, 1998.